

Lilla retorikskolan – Del 1: Retorikens historia I

De första retoriklärarna

Som retorikens förste läromästare nämns filosofen Empedokles från Agrigento. Hans elev Korax från Syracusa och dennes lärjunge Tisias betraktas som de första egentliga lärarna i retorik eftersom de författade läromedel i talekonst. De regler för dispositionen i ett domstolstal som Korax på sin tid ställde upp, där talaren vänder sig till åhörarna och presenterar sig och sin sak i en inledning, sedan berättar om det händelseförlopp som har lett fram till tvisten för att därefter lägga fram bevis och motbevis och slutligen göra en sammanfattning med vad vi idag kallar ett yrkande – dessa regler gäller faktiskt fortfarande! Korax' och Tisias' läromedel levde kvar i den retoriska traditionen. Själve Aristoteles refererar till dessa skrifter och det för även den berömde romerske vältalaren och politikern Cicero i sin handbok, den retoriska läroboken Brutus. Men varken original eller kopior har tyvärr inte bevarats till våra dagar. Tisias var å sin sida enligt traditionen lärare till sicilianaren Gorgias. Denne var Syracusas sändebud i Aten 427 f. Kr., och hans levnadstid (omkr 480-375 f.Kr.) gör det både möjligt och troligt att han faktiskt kan ha träffat och undervisats av Tisias.

Gorgias blev en känd och omstridd läromästare i retorik i Aten, där hans retorikundervisning blev en formlig modefluga.

Det började alltså i Grekland

Alltså – historien om retorik börjar, som så mycket annat, i det antika Grekland. De första retoriska dokumenten kommer från Sicilien och staden Syracusa som då var en del av det grekiska väldet.

Det grekiska samhället, de så kallade stadsstaterna, var embryot till vår tids demokrati. Kanske inte en demokrati i vår mening men dock en demokrati för "fria män". Man hade en folkförsamling där de politiska besluten fattades, och man hade en folkdomstol där varje fri man hade att själv försvara sig eller åtala någon. Förmågan att få folk med sig i offentliga tal var ofta helt avgörande för en medborgares framgång eller fall.

Språket var med andra ord en maktfaktor i samhället. Vid domstolarna skulle domarna övertygas om någon annans skuld eller ens egen oskuld. I folkförsamlingar och andra politiska debatter försökte man övertyga andra om att sluta fred med en viss fiende, att bygga nya murar kring staden eller välja någon till ledare. Vid fester eller begravningar hölls tal och de närvarande skulle kanske övertygas om att en viss människa gjort sig förtjänt av evig ära, och att alla borde försöka ta efter hans eller hennes goda egenskaper. Att tala väl var oerhört viktigt som alla förstår. Talekonsten fostrade människor till goda medborgare. Den skapade lag och ordning i samhället. Den skilde civiliserade människor från vildar.

Men, hur övertygar man? Sökandet efter svaret ledde grekerna till en ny vetenskap, retorik. Och en miljö där det uppstod talarskolor i vilka bland andra sofisterna undervisade i övertalningskonst. Själva ordet retorik kommer från grekiskans *rhetor* som betyder *talare* och *tekhne* (teknik) som betyder *konst*.

Kritiker fanns redan från början

Retoriken hade emellertid kritiker. De menade att ämnet inte var värt att studera, eftersom retoriken nöjde sig med att studera det som var sannolikt, medan den som törstade efter kunskap i stället borde ägna sig åt att söka efter sanningen. Filosofin, menade kritikerna, var således en vetenskap värdig en lärd man, medan retoriken inte kunde tillföra något positivt.

Att retoriken inte sökte efter sanningen utan nöjde sig med det sannolika, berodde på iakttagelsen att människor inte kunde skilja mellan det som var sant och det som liknade sanningen. En skicklig talare kunde alltså, ansåg man, genom att föra ett sannolikt resonemang övertyga till exempel en domstol om sina osanna påståenden, och samtidigt få motpartens sanna påståenden att framstå som osannolika.

På sätt och vis kan man säga att retoriken föddes i domstolarnas skugga. Där observerade man med lidelsefullt intresse hur parterna kämpade mot varandra: det kunde bli en strid lika spännande som den mellan Hektor och Akilleus, men nu kämpade man med ord och argument och inte med svärd och lans.